

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้
ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560
(Thung Kula Rong Hai History
from 1957 to 2017)

ธนกฤต ภูจันทา*
(Thanakit Puchanha)
นราวิทย์ ดาวเรือง**
(Narawit Daoruaeng)
ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ***
(Thaveesilp Subwattana)

* นิสิตคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
(Undergraduate student, Faculty of Humanities and Social
Sciences, Mahasarakham University).

** อาจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม (Lecturer Dr., Faculty of Humanities and Social
Sciences, Mahasarakham University).

*** รองศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม (Associate Professor Dr., Faculty of Humanities and
Social Sciences, Mahasarakham University).

Received: November 2, 2023

Revised: March 27, 2024

Accepted: May 2, 2024

บทความวิจัย

-

วิชาการ

บทคัดย่อ

การศึกษา “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560” ครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาถึงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ รวมถึงบริบทสังคมที่ก่อให้เกิดงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้ ผลการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาจากบริบทสังคม ที่ก่อให้เกิดงานนิพนธ์ว่าด้วยทุ่งกุลาร้องไห้ที่หลากหลาย ประเด็น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ กระแสแนวความคิดการเปลี่ยนแปลงเชิงภูมิปัญญาที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์คือ ประวัติศาสตร์สังคมขยายตัวในหมู่นักวิชาการ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การโตขึ้นของกระแสวัฒนธรรมชุมชน ในทศวรรษ 2530 รวมทั้งกระแสการต่อต้านโลกาภิวัตน์และหันไปสนใจชุมชนหมู่บ้านภายหลังเศรษฐกิจตกต่ำใน พ.ศ. 2540 รวมถึงความพยายามสลายวาทกรรมที่เกิดขึ้นหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา บริบทสังคมเหล่านี้ได้มีอิทธิพลที่สำคัญที่ก่อให้เกิดงานนิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ที่หลากหลายประเด็น การศึกษา ทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณคดี เป็นต้น

คำสำคัญ: ทุ่งกุลาร้องไห้, ประวัติศาสตร์นิพนธ์, พัฒนาการ

ABSTRACT

This research studied development and changes in Thung Kula Rong Hai history, including the social context inspiring local historiography. Results were that significant changes derived from the social context, leading to diverse works on infrastructure development. Academic social history was an increasingly prominent in intellectual history. After the Thai popular uprising of 14 October 1973, community culture expanded through the 1990s, including a movement opposing globalization and heeding village communities after the 1997 Asian Financial Crisis, as well as attempts to deconstruct 1950s rhetoric. These social contexts impacted Thung Kula Rong Hai writings on diverse educational issues, including society, economics, culture, spirituality, and archaeology.

Keywords: Thung Kula Rong Hai, Historiography, Development

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ มีความหมายที่สำคัญสองประการ ประการแรกหมายถึงงานเขียนหรือวรรณคดีประวัติศาสตร์ (Writings or literature that may be call historical) และประการที่สองหมายถึงกระบวนการเขียนประวัติศาสตร์ (The process of writing history) อันได้แก่การรวบรวมเรื่องราวข้อมูลหรือส่วนที่สรุปได้จากหลักฐานที่ได้ผ่านวิธีการทางประวัติศาสตร์มาแล้วเป็นอย่างดี การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์หรืองานเขียนประวัติศาสตร์มีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จากผลผลิตทางความคิดของคนในสังคม อีกทั้งช่วยสะท้อนความสนใจของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์แต่ละสมัย กล่าวคือเป็นความพยายามเข้าใจงานเขียนประวัติศาสตร์ว่ามีจารีตการเขียนอย่างไร ปัจจุบันใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการเขียน ผู้เขียนมีความคิดเกี่ยวกับอดีตที่เขียนอย่างไร มีวิธีศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงอย่างไร อีกทั้งการเขียนประวัติศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงในตัวเองอย่างไร (Wannarat 1979: 150) การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้จึงเป็นการศึกษา “ความเปลี่ยนแปลง” ของพัฒนาการการเขียนงานของประวัติศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้

“ทุ่งกุลาร้องไห้ในความเข้าใจของคนทั่วไปคือ ทุ่งกว้าง
แห้งแล้งผืนดินเป็นดินทราย ขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำ
การเกษตรไม่ได้ผลชาวบ้านมีความเป็นอยู่ยากลำบาก
แล้วหลังจากการพัฒนามากกว่าจะคิดถึงภาพอื่นใด แต่
ในมุมมองของคนทุ่งกุลาลกลับมองว่า แม้ทุ่งกุลาร้องไห้
จะแห้งแล้งแต่ก็มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งอาหาร
ธรรมชาติ หายู่หากินเลี้ยงลูกหลานมาได้โดยตลอด”

(Songsiri 2013: 89)

เมื่อมีการกล่าวถึง “ทุ่งกุลาร้องไห้” การรับรู้ภายใต้จินตนาการของคนส่วนใหญ่ในภูมิภาคอีสานและภูมิภาคอื่น ๆ มักมีคำต่อปลุกขณเดียวกันในการอธิบาย และให้ความหมายของทุ่งกุลาร้องไห้ คือ เป็นพื้นที่แห้งแล้ง ก้นดาร์ ดินขาดคุณภาพ ไม่สามารถทำการเพาะปลูกพืชได้ (Daorueang 2021: 29) แต่ในปัจจุบันนี้ทุ่งกุลาร้องไห้กลายเป็นแหล่งปลูก “ข้าวหอมมะลิ” ที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาดทั่วโลก นอกจากนี้รัฐยังพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ถนน ไฟฟ้า ได้รับความสะดวกและทั่วถึง การจัดปฏิรูปที่ดิน การพัฒนาคุณภาพชีวิตการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชน การพัฒนาอาชีพที่หลากหลาย การปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาแหล่งน้ำ ปัจจุบันพื้นที่เกือบทั้งหมดของทุ่งกุลาร้องไห้ใช้ในการเกษตร (Songsiri 2013: 93 - 96)

พัฒนาการของทุ่งกุลาร้องไห้จึงทำให้มีงานนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ออกมาอย่างหลากหลาย และมีการศึกษาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งในมิติประวัติศาสตร์ ที่ศึกษาทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาพัฒนาการแนวการเขียนงานและเนื้อหาของงานเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ รวมไปถึงการศึกษาบริบททางสังคมที่มีผลต่อการบันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เนื่องด้วยทุ่งกุลาร้องไห้มีพลวัตในการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสภาพแวดล้อม นโยบาย ที่รัฐและเอกชน เข้ามามีส่วนขับเคลื่อนทุ่งกุลาร้องไห้อยู่เสมอ

เพื่อทำความเข้าใจประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้อย่างต่อเนื่อง จำเป็นต้องทำความเข้าใจประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ก่อนทศวรรษ 2500 เพื่อแสดงให้เห็นถึงเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ก่อนทศวรรษ 2500 งานนิพนธ์ในช่วงนี้เป็นการเขียน บันทึก ที่มาจากตำนาน นิทานทุ่งกุลาร้องไห้ พงศาวดาร รวมไปถึงงานบันทึกของชาวต่างชาติที่ได้เดินทางมาสำรวจในฝั่งขวาของแม่น้ำโขง บันทึกการเดินทางมาสำรวจของข้าราชการจากรัฐส่วนกลางที่มาประจำอยู่อีสาน งานเขียนเหล่านี้ต่อมาได้กลายมาเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ รวมถึงแสดงให้เห็นการรับรู้ทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงนี้

“ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้”¹ และ “นิทานทุ่งกุลาร้องไห้” เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการเกิดเมือง สถานที่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ มีลักษณะเป็นนิทานพื้นบ้านหรือนิทานปรัมปราที่เล่าสืบทอดกันมา ส่วนใหญ่เนื้อหาของงานนิพนธ์ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้จะมีเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เข้ามาเกี่ยวข้อง ถึงแม้ว่าตำนานอาจจะเล่าเติมแต่งแต่ สุนทรภู่ได้ให้ความเห็นว่าตำนานเรื่องทุ่งกุลาร้องไห้นี้ นับว่าเป็นตำนานที่มีความใกล้เคียงกับความจริงมากที่สุด เพราะตรงกับข้อสันนิษฐานทางภูมิศาสตร์ (Wongthet 2003: 333)

ตัวอย่างเนื้อหาตำนานทุ่งกุลาร้องไห้

“...พญานาคได้เสกให้ทะเลนั้นแห้งจนเรือสำเภาของ
ท้าวฮาดคำโปง และ ท้าวอุทร แล่นต่อไปไม่ได้ท้าวทั้งสอง
จึงนำเอาจำแอนไปซ่อนไว้ในดงแห่งหนึ่ง ต่อมาได้
ชื่อว่า **ดงจำแอน** นำนางแสนสีไปซ่อนไว้ในดงแห่งหนึ่ง
ต่อมาได้ชื่อว่า **ดงแสนสี** และเป็นที่ตั้ง**หมู่บ้านแสนสี**
เดี๋ยวนี้ ส่วนนางคำแพงที่เป็นหลาน ได้นำไปซ่อนไว้ใน
ดงแห่งหนึ่ง ต่อมาได้ชื่อว่า **ดงป่าหลาน** ต่อมาเป็นที่ตั้ง
อำเภอบาหลาน ปัจจุบันนี้คือ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม...เมื่อน้ำทะเลได้แห้งเหือด
หมดแล้ว พวกหอย ปู กุ้ง ปลา ที่อาศัยอยู่ในทะเลใหญ่
ได้ตาย...จึงส่งให้นกอินทรีฟัวเมียลงมากินหอย ปู กุ้ง

¹ ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้ นิทานทุ่งกุลาร้องไห้ จากงานศึกษาของปริญ รัสจันทร์นั้น สรุปลงแหล่งข้อมูลแกนหลักของตำนานนี้มาจากงานศึกษา ของ เดช ภูสองชั้น พิมพ์ใน พ.ศ. 2545 ซึ่งเดิมเอกสารนี้เป็นบันทึกส่วนตัวที่รวบรวมมาจากนิทานในท้องถิ่น และเมื่อสุนทรภู่ วงษ์เทศ บรรณาธิการหนังสือศิลปวัฒนธรรมได้สำรวจทุ่งกุลาร้องไห้และพบกับเดช ซึ่งขณะนั้นเป็นกำนันตำบลทุ่งหลวง อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จึงได้พิมพ์หนังสือ “ประวัติศาสตร์สามัญชน คนทุ่งกุลาร้องไห้” เล่มนี้ขึ้น (Rosjan 2022: 15) เน้นอนว่างานนิพนธ์ชิ้นนี้ได้เกิดขึ้นหลัง ทศวรรษ 2500 แต่เนื้อหาของงานนิพนธ์นี้เป็นในรูปแบบตำนานที่เล่าสืบกันมาเป็น “มุขปาฐะ” โดย เดช ภูสองชั้น นำมารวบรวมบันทึกในภายหลัง ผู้เขียนจึงมองว่างานนิพนธ์นี้ควรจัดอยู่ในช่วงเวลาก่อนทศวรรษ 2500.

ปลา ในทะเลแห้ง...ได้ถ่ายมูลไว้เป็นกองใหญ่มาก ทุก
วันนี้เรียกว่า **โพนขึ้นก** ปรากฏอยู่ที่กลางทุ่งกุลาร้องไห้
ในเขต**ตำบลหินกอง อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัด**
ร้อยเอ็ด...

(Wongthet 2003: 328 - 331)

นิทานเกี่ยวกับทุ่งกุลาร้องไห้² งานนิพนธ์นี้ไม่มีลักษณะที่กล่าวถึงอิทธิทธิ
ปาฏิหาริย์ เช่น ดำนาน แต่งงานนิพนธ์นิทานทุ่งกุลาร้องไห้เป็นงานนิพนธ์ที่กล่าวถึง
พ่อค้าคนเผ่ากุลาที่เดินทางมาขายสินค้าบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ แล้วขึ้นเหนือไปเรื่อย ๆ
(ขึ้นเหนือคือ มหาสารคาม ขอนแก่น อุดรธานี) เรื่องเล่านี้ยังได้พัวพัน
เกี่ยวข้องกับชื่อบ้านบริเวณแถบนี้ด้วยรวมถึงสถานที่ภายในทุ่งกุลาร้องไห้เช่นกัน
นิทานเรื่องนี้ได้กลายมาเป็นวาทกรรมหลักในการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ดังจะกล่าว
ต่อไป

ตัวอย่างเนื้อหานิทานทุ่งกุลาร้องไห้

“...พวกกุลาต่างพากันร้องไห้ แล้วได้พากันพักพอหาย
เหนื่อยจึงเดินทางต่อไปอีก แต่ครั้งที่หาบมาหนักมาก
พวกกุลาจึงพากันเทครึ่งทิ้งบ้างเล็กน้อย ต่อมา
กลายเป็น**หมู่บ้านครั้งน้อย อำเภอกษัตริย์ จังหวัด**
ร้อยเอ็ด เมื่อพวกกุลาเดินทางต่อไปอีก รู้สึกอดโรยมาก
ครั้งไปถึงกลางทุ่งจึงตัดสินใจเทครึ่งทิ้งหมดทิ้ง คงเหลือ
ไว้แต่อาหารเท่านั้น บริเวณที่กุลาเทครึ่งทิ้งทั้งหมดนี้
ต่อมาได้ชื่อว่า **บ้านครั้งใหญ่ อำเภอกษัตริย์**
จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อพวกกุลาเดินทางมาพ้นทุ่งแล้ว เข้า

² นิทานทุ่งกุลาร้องไห้ สรุสม ฤกษ์จุมทะ ได้กล่าวว่า กุลาต้องสู้ได้ถูกสร้างให้เป็นส่วนหนึ่งของ
ตำนานพื้นถิ่นอีสานช่วง พ.ศ. 2489 - 2513 โดยกลุ่มชาติพันธุ์ไตลาว ที่อาศัยในบริเวณพื้นที่
ทุ่งใหญ่ ทุ่งหลวง หรือทุ่งปะหลาน (อีกชื่อในการเรียกทุ่งกุลาร้องไห้) ดำนานหรือเรื่องเล่าที่เด่นคือ
ดงครั้งน้อยและดงครั้งใหญ่อันเป็นจุดกำเนิดของทุ่งกุลาร้องไห้ (Krishnajutha 2014: ข).

สู่หมู่บ้าน มีคนมามุ่งดูจะขอซื้อสินค้าเป็นจำนวนมาก
แต่พวกกุลลาไม่มีสินค้าจะขายให้แก่ชาวบ้าน พวกกุลลา
พากันเสียใจและเสียดายสินค้าที่ตนได้เททิ้งที่กลางทุ่ง
พวกกุลลาจึงพากันร้องให้อีกเป็นครั้งที่สอง ทำให้เกิดเป็น
ชื่อเรียกทุ่งอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ว่า **ทุ่งกุลาร้องไห้** มา
ตราบนานเท่าทุกวันนี้...”

(Baonuet 2010: 21 - 22)

แม้ว่างานนิพนธ์ลักษณะนี้เดิมแต่งไปในบางเรื่อง แต่หลักฐานประเภทตำนาน
ยังมีส่วนแสดงให้เห็นวิถีคิดของคนสมัยก่อน รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงการใช้ตำนานใน
เรื่องการจัดระเบียบสังคม ในปัจจุบันงานนิพนธ์ในลักษณะนี้ก็เริ่มเป็นที่สนใจมาก
ยิ่งขึ้น เนื่องจากในปัจจุบันเริ่มนำงานลักษณะนี้ขึ้นมาตีความใหม่ เช่น งานของ
สมปอง มุลมณี “ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้: เรื่องเล่าเชิงนิเวศกับการต่อสู้และ
ต่อรองทางสังคมวัฒนธรรม”³

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับตำนานไว้ว่า

“ตำนานมีความสำคัญไปอีกรูปอย่างหนึ่ง คือทำให้เข้าใจ
และรู้จักคนในท้องถิ่น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงภายใน
ตามเวลาที่ผ่านไป (Change through time) ดังนั้น
ตำนานจึงเป็นเรื่องราวในอดีตที่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสมมุติ
ที่คนสร้างขึ้นให้คนเชื่อและยึดมั่น ความเป็นคนกลุ่ม

³ งานนิพนธ์นี้ได้ให้ข้อสรุปที่น่าสนใจเกี่ยวกับตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ คือหลักฐานสำคัญที่มี
อิทธิพลต่อการบอกเล่าประวัติศาสตร์ของชุมชน ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ยังมีบทบาทสำคัญ
ต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมของผู้คนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้เป็นอย่างยิ่ง ตำนานทำหน้าที่
อธิบายความสำคัญของพื้นที่และเป็นสื่อกลางในการนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชน
และมูลเหตุของการจัดพิธีกรรมของสังคม อันส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างผู้คนใน
ชุมชนและภายนอกชุมชน ตำนานยังเป็นเครื่องมือในการต่อรองเชิงอำนาจในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้
อีกด้วย (Mulmanee 2017).

เดียวกันในท้องถิ่นเดียวกันที่อยู่สืบทอดมาจนปัจจุบัน นับเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคมที่เป็น ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living history) แต่การใช้ ตำนานในหมู่นักวิชาการและคนไทยที่แล้วมาจนถึง ปัจจุบันนี้ ยังมีความสับสนในบรรดาคนรุ่นเก่าและรุ่น ใหม่ คนรุ่นเก่าโดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ไทยสกุล ดำรงราชานุภาพ ไม่แลเห็นความสำคัญของตำนาน เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหล มีความจริงนิดหน่อย ยากแก่การนำมาวิจารณ์และอธิบาย”

(Valliphodom 2016)

งานนิพนธ์อีกประเภทที่ได้กล่าวถึงพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เช่นกันคืองานนิพนธ์ของ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร (หม่อมราชวงศ์ปฐุม เคนจร) เรื่อง “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน” นิพนธ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งปลัดมณฑลอีสาน พิมพ์ขึ้น ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2458 นิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นโดยใช้ยามว่างจากงานราชการศึกษาค้นคว้า เรื่องต่าง ๆ ของหัวเมืองในมณฑลอีสาน ศึกษาพงศาวดารเก่าที่พอจะค้นหามาได้ ศึกษาจากหนังสือราชการ ตลอดจนสอบถามเรื่องราวจากผู้รู้ในท้องถิ่นนั้น ๆ มา ประกอบกัน จนสามารถรวบรวมเรื่องราว นำมาเรียบเรียงเป็นหนังสือ “พงศาวดาร หัวเมืองมณฑลอีสาน” (Kanajon 1996: คำนำ)

เนื้อหาของพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน เป็นการรวบรวมที่อยู่ภายใต้การ ดูแลควบคุมของราชสำนักกรุงเทพฯ เนื้อหาของพงศาวดารฉบับนี้จึงมักเป็น ประวัติศาสตร์เรื่องราวของชนชั้นนำมามากกว่าจะเป็นประวัติศาสตร์สังคมของคนตัวเล็ก ตัวน้อย เนื้อหาที่กล่าวในพงศาวดารฉบับนี้ที่เกี่ยวข้องกับทุ่งกุลาร้องไห้ ปรากฏแค่ เพียงการแต่งตั้งเมืองสุวรรณภูมิเท่านั้น ดังที่กล่าวไว้ว่า

“...สมัยกรุงธนบุรี เมืองสุวรรณภูมิดุจลคักราช ๑๑๓๔
ปีมโรจ จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๑๕) เมื่อเจ้าตากสิน เสวย
ราชย์ ณ กรุงธนบุรี พระยาพรหม พระยากรมท่า เห็น
ว่าตำบลเมืองท่งเปนไชยภูมิไม่สมควรจะตั้งเปนเมือง

เพราะเป็นที่โนนดำเซ น้ำไหลแรงอยู่ อันจะไม่ถาวร
ต่อไป จึงปลูกษาท้าวเชียง ท้าวสุน เห็นพร้อมกันว่า ที่
ตำบลงั่วท่าสารห่างไกลจากเมืองหงประมาณ ๑๐๐
เส้นเศษ เป็นที่ตำบลภูมิเมืองเก่า ไชยภูมิดี จึงได้อพยพ
ย้ายจากเมืองหงไปตั้งอยู่ยังดงท่าสาร แล้วมีใบบอก
มายังกรุงธนบุรี ขอตั้งดงท่าสารเป็นเมือง จึงโปรดให้ตั้ง
ดงท่าสารขึ้นเป็นเมือง ขนานนามว่าเมืองสุวรรณ
ภูมิ...”

(Kanajon1996: 14)

งานนิพนธ์ชิ้นต่อมาที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือ งานบันทึกของเอเจียน ฟร็องซัวร์ แอมมอนิเยร์ (ต่อไปจะใช้ “แอมมอนิเยร์”) ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง (รวมถึงอีสานของประเทศไทยในปัจจุบัน) ในหนังสือ “บันทึกการเดินทางในลาว (ภาคสอง พ.ศ. 2440) [Voyage dans le Laos Tome Premier 1895]” ซึ่งอยู่ในช่วงลัทธิล่าอาณานิคม (colonialism) แอมมอนิเยร์เข้ามาสำรวจในช่วง พ.ศ. 2425 - 2540 ได้มีการบันทึกบริเวณพื้นที่ที่เรียกว่าทุ่งกุลาร้องไห้ที่ได้ทราบถึงภูมิศาสตร์สภาพแวดล้อมของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่เป็นการบรรยายสิ่งที่ตนเองได้พบเห็นอย่างเป็นธรรมชาติ ลักษณะการบันทึกคล้ายกับเป็นการเขียนอนุทิน (diary) งานของแอมมอนิเยร์จึงเป็นงานเขียนที่นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ใช้ศึกษาสภาพบ้านเมืองของอีสานในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานของแอมมอนิเยร์ กล่าวถึงพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ไว้ว่า

“...วันเสาร์ที่ 26 มกราคม ผมรับเอาเกวียนนั้นแล้วออก
เดินทางทันที เพื่อแวะไปดูซากวัดอุโบสถกุเกะลิน...
พวกเราผ่านทุ่งโล่ง ซึ่งมีน้ำท่วมถึงในฤดูฝน...พวกเราพา
กันหยุดที่ซากวัดอุโบสถกุเกะลิน ซึ่งตั้งอยู่บนเนินดิน
ทรายท่ามกลางทุ่งหญ้าที่แห้งแล้ง...พอเวลาเที่ยงครึ่ง
พวกเราพากันออกเดินทางจากกุเกะลินไป โดยตัดข้าม
ทุ่งที่กว้างใหญ่ ซึ่งพวกคนลาวเรียกชื่อว่า ทุ่งหลวง...ทุ่ง

เหล่านี้ไม่มีการเพาะปลูกเลย เพราะมีน้ำท่วมมาก
เกินไปในฤดูฝน...หลังจากได้เดินทางถึง 4 ชั่วโมงก็มาถึง
บ้านเมืองบัว (Ban Mocuong Boua) ที่ด้านขวา เป็น
หมู่บ้านที่มีกระต้อม 20 กว่าหลัง แล้วพอถึงเวลา 5 โมง
พวกเรา ก็พากันหยุดที่แม่น้ำชี เพื่อให้วัวกินน้ำ...”

(Emonier 1998: 45)

งานบันทึกของแอมมอนิเยร์ที่นิพนธ์ขึ้นได้ถือว่าเป็นต้นแบบของงานนิพนธ์ที่
เกิดขึ้นเกี่ยวกับทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงนี้ เนื่องจากงานนิพนธ์ที่กล่าวถึงพื้นที่ทุ่งกุลาร
้องไห้ต่อมา เป็นการกล่าวถึงในลักษณะที่กล่าวถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ รวมถึงเป็น
การจดบันทึกในลักษณะอนุทิน (diary) คล้ายคลึงกับงานนิพนธ์ของแอมมอนิเยร์ เช่น
พระนิพนธ์ “สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จไปตรวจราชการมณฑล
นครราชสีมาและมณฑลอุดรอีสาน ร.ศ. 125 พ.ศ. 2449” ของสมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ และงานนิพนธ์ “บันทึกความทรงจำเมื่อเป็นเลขาธิการมณฑล
อีสาน” ของ พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) ในช่วงปลายรัชกาลสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะงานนิพนธ์ “สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จไปตรวจ
ราชการมณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุดรอีสาน ร.ศ. 125 พ.ศ. 2449”

“...ขุนมณฑลานุการ ข้าหลวงเมืองสุวรรณภูมิ เมือง
แพน ผู้รักษาราชการเมืองสุวรรณภูมิ พระศรีสุวรรณ
วงศ์ นายอำเภอเมืองพยัคฆภูมิ พระศรีเกษตรวิไชย
นายอำเภอเมืองเกษตรวิสัย พระสุนทรพิพิธ
นายอำเภอโกสุมพิสัยและกรรมการเมืองต่าง ๆ มา
คอยรับ ถวายถึงทุ่งสถานในเขตเมืองสุวรรณภูมิ ว่ามี
๕ แห่ง คือ ทุ่งพระภูนาอยู่ทิศใต้เมืองแห่ง ๑ ทุ่งกะสิงอยู่
กลางทุ่งแห่ง ๑ ทุ่งกะโดยอยู่ใกล้เมืองเกษตรวิสัยแห่ง ๑
ทุ่งบ้านด่านแห่ง ๑ ทุ่งบ้านภูอยู่ใกล้บ้านหัวช้างเมือง
พยัคฆภูมิแห่ง ๑...”

(Damrong Rajanubhab, Prince 1995: 139)

บันทึกความทรงจำเมื่อเป็นเลขานุการมณฑลอิสาน ของ พระยาสุนทรพิพิธ
(เชย สุนทรพิพิธ)

“...ทุ่งสุวรรณภูมิ อำเภอสวรรณภูมิมีทุ่งกว้างใหญ่ลงไป
อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ ลุ่มแม่น้ำมูลทางทิศใต้
และอำเภอมหาชนะชัยจังหวัดอุบลราชธานีลุ่มแม่น้ำชี
ทาง ทิศตะวันออก เป็นเนื้อที่หลายหมื่นไร่ชาวเมือง
เรียกชื่อว่า **ทุ่งกุลาร้องไห้**...”

(Sunthornphiphit, Phraya 1972: 32 - 34)

งานนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาสุนทรพิพิธ
เกิดขึ้นเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์ทางการเมือง เช่น ลัทธิล่าอาณานิคม
(colonialism) รวมถึงผลสืบเนื่องจากช่วงวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)
เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้รูปแบบของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ต้องปรับตัวไปตาม
กระแส ธงชัย วินิจจะกูล อธิบายว่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ศตวรรษที่ 20 อิทธิพล
ตะวันตกที่เข้าครอบงำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเพียงนำลัทธิอาณานิคมและระเบียบ
โลกใหม่ตามคติแบบรัฐชาติมาด้วยเท่านั้น ทว่ายังนำสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่
พร้อมทั้งประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบใหม่เข้ามาด้วย (Sithaengsuk 2023: 48)
ชนชั้นนำสยามจึงได้รับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาด้วย สังเกตได้จากงานนิพนธ์
ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาสุนทรพิพิธ ได้มีลักษณะการ
นิพนธ์คล้ายคลึงกับงานของ แอมมอนิเยร์

อย่างไรก็ตาม งานนิพนธ์ที่กล่าวถึงทุ่งกุลาร้องไห้ ของแอมมอนิเยร์ สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาสุนทรพิพิธ จะมีส่วนคล้ายคลึงกันแต่
ทวิศิลป์ สืบวัฒนะ ได้ให้ข้อสังเกตความแตกต่างกันระหว่างงานเหล่านี้ไว้ว่า
งานนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่เสด็จตรวจราชการมณฑล
ข้าราชการหัวเมืองได้จัดพิธีการต้อนรับ ทุกแห่งเรือนพลับพลาที่ประทับได้ปลูก
สร้างใหม่โดยเฉพาะ ทางราชการได้จัดเตรียมคนท้องถิ่นแต่งกายงดงามมาให้
ทอดพระเนตร จึงดูประหนึ่งเป็นการ “จัดฉาก” มากกว่าที่จะได้เห็นชีวิตจริง ในขณะที่
ที่บันทึกการเดินทางของชาวต่างชาติมักจะบรรยายสิ่งที่ได้พบเห็นอย่างเป็นธรรมชาติ
(Subwattana 2011: 36)

งานนิพนธ์เหล่านี้แน่นอนว่าเป็นหนึ่งในความสนใจของผู้นิพนธ์แต่ก็ประการก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นเครื่องมือหรือนิยายในการพยายามก็อ้างสิทธิในดินแดนอีสาน รวมถึงทุ่งกุลาร้องไห้ การเดินทางเข้ามาสำรวจของแอมมอนิเยร์ หรือการเสด็จตรวจราชการของชนชั้นนำก็มาจากผลพวงจากลัทธิล่าอาณานิคม (colonialism) ทั้งสิ้น

งานนิพนธ์เกี่ยวกับทุ่งกุลาร้องไห้ ก่อนทศวรรษ 2500 ที่กล่าวมานี้จำแนกลักษณะออกเป็น 3 กลุ่ม คือ งานนิพนธ์เกี่ยวกับตำนาน งานนิพนธ์พงศาวดาร งานบันทึกในลักษณะอนุทิน (diary) งานเหล่านี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงนี้ ประสพสุข ฤทธิเดช ได้ให้ความเห็นว่าตำนาน นิทานเรื่องทุ่งกุลาร้องไห้ ที่กล่าวว่า “มีพ่อค้าชาวกุลาดำเดินทางมาค้าขายบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ได้เข้ามทุ่งกุลาดำด้วยความเหนื่อยล้าอดโรย ร้องไห้” เรื่องราวจากตำนาน นิทาน เหล่านี้ “สร้างภาพ” ในความหมายความแห่งแล้งกันดาร ความอดอยากตลอดทั้งปี คนทั่วไปจึงเรียกบริเวณที่ราบลุ่มกว้างใหญ่แห่งนี้ว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” (Ritthidet 2007: 1) การสร้างภาพแทนลักษณะเป็นดินแดนแห่งความลำบากเช่นนี้ทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้เริ่มมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลังทศวรรษ 2500 พร้อมทั้งงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้จะเริ่มปรากฏมากยิ่งขึ้นหลังทศวรรษ 2500 ดังจะกล่าวต่อไป

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการงานนิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560
2. เพื่อศึกษาบริบทสังคมที่มีผลต่องานนิพนธ์ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560

งานนิพนธ์ที่กล่าวถึง “ทุ่งกุลาร้องไห้” ในช่วงทศวรรษ 2500 เรื่องแรก ๆ อยู่ในหนังสือ ประวัติศาสตร์อีสาน ของ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ หนังสือเล่มนี้ได้เคยพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2499 คือเรื่อง ผังขวาม่น้ำโขง แต่ครั้งนั้นยังไม่สู้จะสมบูรณ์และ

เรียบร้อย (Wiphakpojanakit 1987: 13) จึงได้มีพิมพ์ขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2513 และตีพิมพ์อีกหลายครั้งในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน เนื้อหาเล่าถึงประวัติศาสตร์เมืองในภาคอีสาน โดยแบ่งออกเป็นลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำมูลตอนต้น ลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ลุ่มน้ำชี ลุ่มน้ำโขง ส่วนสุดท้ายเป็นเรื่องการปกครองและการปฏิรูปการปกครองมณฑลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคผนวก ประวัติศาสตร์อีสาน ของ เดิม วิภาคย์พจนกิจ ใช้ข้อมูลและวิธีการเขียนที่เชื่อมโยงกับการบริหารราชการส่วนกลาง กล่าวคือเน้นเรื่องของชนชั้นผู้ปกครอง การสงคราม สถานที่หรือจะมีบุคคลอื่นมักเกี่ยวกับชนชั้นผู้ปกครองหรือส่วนกลางกรุงเทพฯ เรื่องชีวิตของผู้คนทั่วไปมีปรากฏน้อย จึงเป็นเพียงภาพกว้าง ๆ ส่วนบนของสังคม (Subwattana 2011: 38)

งานนิพนธ์ชิ้นนี้เป็นงานนิพนธ์ที่สืบเนื่องมาจากงานนิพนธ์ ก่อนทศวรรษ 2500 (ก่อนที่งานนิพนธ์ในลักษณะนี้จะเริ่มหายไป เหตุมาจากบริบททางสังคมที่ก่อให้เกิดประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังจะกล่าวต่อไป) เนื่องจากลักษณะงานเขียนของหนังสือประวัติศาสตร์อีสาน ได้อาศัยข้อมูลมาจาก พงศาวดารหัวเมืองอีสาน กับ บันทึกการปกครองหัวเมืองมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือของหม่อมอมรวงษ์วิจิตร (หม่อมราชวงศ์ปฐุม คนजर) และบิดาของเดิม วิภาคย์พจนกิจ และความเข้าใจความเห็นของเดิม วิภาคย์พจนกิจ (Wiphakpojanakit 1987: 13) ลักษณะงานเขียนของหนังสือประวัติศาสตร์อีสาน จึงไม่ได้แตกต่างกับพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานมากนัก แต่ลักษณะงานของ เดิม วิภาคย์พจนกิจ จะมีการสอดแทรกอุดมการณ์ชาตินิยมไว้อย่างตรงไปตรงมาและชัดเจน ส่วนการเรียบเรียงและรวบรวมข้อมูล รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง ผู้คน และสังคมวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่อีสานงานของ เดิม วิภาคย์พจนกิจ ได้อธิบายไว้อย่างกว้างขวางกว่า ขณะที่งานของ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร (หม่อมราชวงศ์ปฐุม คนजर) ส่วนใหญ่คือประวัติศาสตร์บ้านเมืองและวงศ์ตระกูลเจ้านายของเมืองใหญ่ ๆ ในอีสาน กับอีกส่วนคือเรื่องขัดแย้งกับฝรั่งเศสเรื่องดินแดน อาจกล่าวได้ว่างานของ เดิม วิภาคย์พจนกิจ อยู่ในรูปแบบของความเรียงที่มีความเป็นสมัยใหม่มากกว่า ส่วนงานของ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร (หม่อมราชวงศ์ปฐุม คนजर) มีความเรียงแบบเก่าที่ผสมผสานกับงานเขียนแบบพงศาวดาร

ลักษณะงานนิพนธ์ ประวัติศาสตร์อีสาน ของ เต็ม วิชาภัยพจนกิจ ที่กล่าวถึง
ทุ่งกุลาร้องไห้

“...จุลศักราช ๑๑๓๘ ปีวอก อัฐศก (พ.ศ. ๒๓๑๙) ใน
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยาพรหม พระยา
กรมท่า เห็นว่าตำบลเมืองทง เป็นชัยภูมิไม่สมควรจะตั้ง
เป็นเมืองใหญ่ต่อไป เพราะเป็นที่เนินลำนํ้าไหลเซาะตลิ่ง
พังเข้ามาทุกปีจะไม่ถาวรต่อไป จึงปรึกษาท้าวเซียง ท้าว
สุน เห็นพร้อมกันว่า ที่ตำบลงั่วท้าวสารห่างจากเมืองทง
ประมาณ ๑๐๐ เส้นเศษ เป็นที่ชัยภูมิที่ดีตั้งเมืองเก่ามา
ก่อน จึงได้อพยพไปตั้งเมืองใหม่ที่ตงท้าวสาร แล้วมี
ใบบอกมายังกรุงธนบุรีขอตั้งตงท้าวสารขึ้นเป็นเมือง จึง
โปรดฯ ให้ตั้งตงท้าวสารขึ้นเป็นเมืองขนานนามว่าเมือง
สุวรรณภูมิ มาแต่ครั้งนั้น...”

(Wiphakpojanakit 1987: 157)

เพื่อทำความเข้าใจสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของงานนิพนธ์
ประวัติศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้ จึงจะแสดงให้เห็นถึงบริบททางสังคมที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้
งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560 มีความ
แตกต่างจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ก่อน ทศวรรษ 2500 ซึ่งบริบททาง
สังคมที่จะกล่าวต่อไปนี้มีส่วนทำให้งานนิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ทศวรรษ 2500 -
ทศวรรษ 2560 มีประเด็นที่ศึกษาออกมาอย่างหลากหลาย

บริบททางสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์นิพนธ์ ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560

บริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้
ในครั้งนี้ เนื่องจากตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ภาคอีสานเป็นดินแดนที่คนโดยทั่วไปมีทัศนะว่า
เป็นดินแดนแห่งความยากจน กันดาร และได้รับการดูถูก ทั้งจากสภาพทางภูมิศาสตร์

และคุณภาพของประชากร (Subwattana 2011: 38) รวมทั้งงานนิพนธ์ก่อนหน้านี้ได้สร้างภาพแทนต่อทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นพื้นที่แห่งความยากลำบาก ประกอบกับเนื้อหาประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ก่อนทศวรรษ 2500 นั้นเป็นงานนิพนธ์ที่ยังคงเนื้อหาเกี่ยวกับชนชั้นปกครอง ตำนาน นิทานปรัมปรา รวมถึงมีการกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตผู้คนทุ่งกุลาร้องไห้ (เพียงเล็กน้อยเท่านั้น) ยังไม่ครอบคลุมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณคดี งานนิพนธ์หลังทศวรรษ 2500 จึงมีลักษณะครอบคลุมมากยิ่งขึ้น จากบริบทสังคมที่เอื้อต่อการเกิดงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยทุ่งกุลาร้องไห้ แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ทุ่งกุลาร้องไห้ที่รอบด้านและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) หลังทศวรรษที่ 2500 ทำให้พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการคมนาคมและการติดต่อที่สะดวกและรวดเร็ว (Daorueang 2021: 6) การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ได้เริ่มขึ้นเนื่องจากการสร้างภาพแทนว่าทุ่งแห่งนี้เป็นทุ่งแห่งความแห้งแล้งที่เล้าสืบกันมาผ่านตำนาน นิทาน การพัฒนาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อย่างจริงจังปรากฏหลักฐานในหนังสือ “ประวัติศาสตร์ไทย ลาว อีสาน” ของ นิวัฒน์ พูนศรี ศรีสุวรรณันท์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2497 ที่ได้อภิปรายบริบทของพื้นที่ต่อกระทรวงมหาดไทยที่นำโดยพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ ให้สัญญาว่าจะดำเนินการอย่างเร่งด่วน ดังนั้นการสำรวจเพื่อการพัฒนาจึงเริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2498 - 2499 โดยกรมชลประทานเป็นผู้ดำเนินการภายใต้งบประมาณ 1,300,000 บาท (Srisuwannan 2000: 97)

การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ครั้งต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2514 - 2520 กรมพัฒนาที่ดินได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ มีคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ทำแผนแม่บทพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้เสนอต่อคณะรัฐมนตรีและได้รับงบประมาณอนุมัติแผนแม่บทนี้ใน พ.ศ. 2522 เริ่มดำเนินการตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2524 - 2542 มีองค์กรทั้งรัฐและเอกชนร่วมกันทำงานจำนวนมากใน “โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้” ซึ่งเป็นความร่วมมือของรัฐบาลไทยและรัฐบาลออสเตรเลีย ช่วงเวลาดังกล่าวมีโครงการพัฒนาชนบทขององค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้นหลายโครงการ คู่ขนานกันกับโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ของรัฐบาล (Songsiri 2013: 93)

นอกจากนี้โครงการเงินผันในรัฐบาลหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructures) ที่เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ได้สร้างถนนทำให้การติดต่อสะดวก และต่อมาสร้างเขื่อน คลองส่งน้ำ ส่วนการพัฒนาสังคมนั้น รัฐศูนย์กลางให้บริการด้านสุขภาพ อนามัย การศึกษา การสื่อสาร (Ritthidet 2007: 4) การพัฒนาเรื่อยมาถึงสมัยรัฐบาลของ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ช่วง พ.ศ. 2525 - 2533 ยังวิตกกังวลภัยคอมมิวนิสต์ นำมาซึ่งการจัดตั้งโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง และโครงการอีสานเขียวของพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ คนทุ่งกุลาร้องไห้ได้รับการส่งเสริมให้อยู่นิ่งแบบพอเพียง ใน พ.ศ. 2533 พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ผู้นำการเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า คือความคาดหวังในการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือในรูปแบบใหม่ เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลงไป ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ได้รับการส่งเสริมให้เป็นไร่นากระดาก (การปลูกสวนป่ายุคาลิปตัส) แหล่งปลูกข้าวหอมมะลิเลื่องชื่อ (Krishnajutha 2014: 61 - 62)

เหตุผลที่มีโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ออกมาอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ สุธสม กฤษณะจุฑะ ได้อธิบายไว้ในงานวิจัย “กุลาดองสู่ตำนานพื้นถิ่นอีสาน” ของ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ไว้ว่า รัฐบาลไทยได้เริ่มโครงการพัฒนาท้องที่ทุรกันดาร หรือแผนพัฒนาชนบทเพื่อเป็นเกราะป้องกันคอมมิวนิสต์ ช่วงเวลานี้เอง ที่ทุ่งกุลาร้องไห้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมการพัฒนา เมื่อรัฐบาลได้ใช้คำอธิบายเชิงสัญญา (สัญลักษณ์) หรือการสร้างสิ่งตรงกันข้าม เช่น ความยากจนกับคอมมิวนิสต์ พ่อค้าต่างถิ่นเช่น กุลาดองสู่ผู้มีความมั่งคั่งจากการซื้อขายครั้งกลายมาเป็นแพะรับบาปที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้งในทุ่งหลวง ทุ่งอันกว้างใหญ่ หลงทางจนต้องร้องไห้ออกมา (เนื้อหาของนิทานทุ่งกุลาร้องไห้) ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงมีความชอบธรรมในการเอาตำนานนิทานนี้มาใช้เป็นวาทกรรมในการพัฒนา (Krishnajutha 2014: ข) นอกจากนี้ป้าฐกถาผู้แทนผู้แทนราษฎรก่อน พ.ศ. 2500 ได้เรียกร้องไห้ รัฐบาลหันมาสนใจแก้ไขปัญหาดินแล้ง แสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาท้องถิ่นอันเป็นที่มาของคำว่า “อีสานแล้ง ดินแดนของคนโง่เขลา” จนเปลี่ยนไปสู่ลี “โง่ จน เจ็บ” (Krishnajutha 2014: 52) เป็นส่วนในการเกิดโครงการพัฒนา แต่อันที่จริงการใช้วาทกรรมทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นประโยชน์ต่อรัฐในการดึงมวลชนเพื่อป้องกันการเข้าข้างคอมมิวนิสต์ หรือการเคลื่อนไหวเพื่อโค่นล้มรัฐบาลไทยจากกลุ่มสังคมนิยม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ช่วง พ.ศ. 2490 - 2524 การพัฒนาประเทศเพื่อป้องกันการรุกรานของคอมมิวนิสต์ ด้วยความพยายามในการยกมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นทุนกันดารให้ดีขึ้น (Krishnajutha 2014: 61)

วาทกรรมนี้เป็นสิ่งที่ได้สร้างภาพแทนเกี่ยวกับพื้นที่ทุ่งกุลารัองว่าเป็นพื้นที่แห่งความแห้งแล้ง⁴ แต่อันที่จริงนั้นอาจจะไม่ได้มีความแห้งแล้งดังวาทกรรมที่ออกมาเนื่องจากงานบันทึกของแอมมอนิเยร์ ส่วนหนึ่งได้อธิบายทุ่งแห่งนี้ว่าน้ำท่วมในฤดูฝนดัง “...ซึ่งพวกคนลาวเรียกชื่อว่า ทุ่งหลวง...ทุ่งเหล่านี้ไม่มีการเพาะปลูกเลย เพราะมีน้ำท่วมมากเกินไปในฤดูฝน...” (Emonier 1998: 45) แต่ความอุดมสมบูรณ์ของทุ่งกุลารัองให้ในช่วงฤดูฝนและฤดูหนาวหายไปจากความทรงจำของคนนอกชุมชนทุ่งกุลารัองให้ เนื่องจากวาทกรรมที่รัฐสร้าง แม้เหตุปัจจัยในการเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาจะมีจุดประสงค์บางอย่างอยู่เบื้องหลัง แต่โครงการพัฒนาทุ่งกุลารัองให้ที่เกิดขึ้นก็เอื้อให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยทุ่งกุลารัองให้เช่นกัน

บริบททางสังคมอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลารัองให้ การศึกษา การอธิบายประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย จากกระแสของลัทธิมากซ์ หรือ

⁴ พัฒนา กิตติอาษา ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับวาทกรรมนี้ไว้ว่า ตำนานชนเผ่ากลาไม่ได้อ้างให้เพราะความอดอยาก ขาดแคลน หรือแห้งแล้ง แต่ร้องให้เพราะการเดินทางไกลที่เหนื่อยล้า ความแห้งแล้งตามฤดูกาล และสิ้นหวังที่จะต้องข้ามทุ่งใหญ่ในหน้าแล้งให้ได้อย่างที่ใจต้องการ คนและชุมชนในดินแดนทุ่งกุลามีประวัติศาสตร์และการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมที่ซับซ้อนมากกว่าการรับรู้แบบเหมารวมข้างต้น (Kitiasa 2005: 13) พัฒนา กิตติอาษา ชี้ชวนให้เห็นถึงว่าทุ่งกุลารัองให้นั้นมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่ปรากฏให้เห็นเพียงแค่นาน นาทาน ที่เล่าสืบกันมา โดยแนะนำให้ศึกษาผ่านงานนิพนธ์ของ เดช ภูสองชั้น หนังสือประวัติศาสตร์สามัญชนคนทุ่งกุลารัอง (Phusongan 2003) งานเขียนของกำนันเดช ผู้ซึ่งได้เกิดอยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลารัองให้และใช้ชีวิตอยู่ในทุ่งกุลารัองให้ เป็นการบันทึกทุ่งกุลารัองเมื่อสมัย 50 ปีก่อนเขาได้พบเห็นและมีอะไรเกิดขึ้นบ้างในพื้นที่ทุ่งกุลารัองให้ ที่แสดงให้เห็นถึง วิถีชีวิตการดำรงชีวิตของคนทุ่งกุลารัองให้ได้อย่างลึกซึ้ง ความเชื่อ สภาพสังคม ความเปลี่ยนแปลงของทุ่งกุลารัองผ่านสายตาของเดช กำนันแห่งตำบลทุ่งหลวง เนื้อหาของงานชิ้นนี้บางส่วนนับว่าเป็นหลักฐานชั้นต้นที่ดีที่ผู้สนใจประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพื้นที่ทุ่งกุลารัองให้สามารถนำไปใช้ในการศึกษาสภาพแวดล้อม พื้นที่ ชีวิตผู้คน ความเปลี่ยนแปลงของทุ่งกุลารัองให้ ซึ่งงานนิพนธ์เหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อที่จะพยายามสลายวาทกรรมดังกล่าว.

แนวคิดแบบสังคมนิยมของลัทธิมากซ์ กล่าวคือ งานศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ได้รับแนวคิดแบบสังคมนิยมของลัทธิมากซ์เริ่มปรากฏชัดในช่วงทศวรรษ 2490 ปรากฏงานประวัติศาสตร์กระแสหลัก และงานประวัติศาสตร์กระแสรอง ซึ่งประวัติศาสตร์กระแสรองคือการใช้ทฤษฎีสังคมศาสตร์เพื่อวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ประชาชน โดยเน้นการอธิบายเรื่องราวของประชาชนเป็นแกนกลางของการศึกษา อย่างไรก็ตามหลังจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก่อรัฐประหาร พ.ศ. 2501 การนำเสนอแนวคิดก้าวหน้าที่ขัดแย้งกับอำนาจรัฐบาลกลายเป็นสิ่งต้องห้าม ส่งผลให้การศึกษาแนวคิดแบบสังคมนิยมดังกล่าวถูกปิดกั้นไป จนกระทั่งช่วง พ.ศ. 2516 - 2519 กระแสของแนวคิดสังคมนิยมแบบมาร์กได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาศึกษาอีกครั้ง⁵ (Chaodong 2013: 209)

⁵ เช่นงานศึกษาของ ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี (Jitphiromsri 1986) เรื่อง “ชนชั้นนำ โครงสร้างอำนาจชุมชนและทัศนคติทางการเมือง ศึกษาเฉพาะกรณีสองหมู่บ้านในโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้” เป็นงานศึกษาด้านรัฐศาสตร์ ที่ได้รับกระแสมาจากบริบทสังคมในช่วงนั้น กล่าวคือในช่วงของงานนิพนธ์นี้ปรากฏ (พ.ศ. 2529) แนวคิดแบบสังคมนิยมยังได้รับความนิยมในการศึกษาโครงสร้าง ชนชั้นนำนี้จึงเป็นการศึกษา วิเคราะห์ ชนชั้นนำ ในด้านอำนาจ ฐานะเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม และเปรียบเทียบลักษณะชนชั้นนำ ภาวะอำนาจและโครงสร้างอำนาจ ตลอดจนทัศนคติทางการเมือง โดยอาศัยการศึกษาแนวคิดชนชั้นนำโครงสร้างอำนาจและแนวคิดว่าด้วยวัฒนธรรมการเมือง เป็นแนวทางในการศึกษาระหว่าง 2 หมู่บ้านที่มีสภาพทางสังคม เศรษฐกิจต่างกัน ผลการศึกษาพบว่า ในหมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษามี 2 ตัวแบบ เมื่อพิจารณาจากตัวแปรทางสังคมเศรษฐกิจและจิตวิทยาของคนในหมู่บ้านแล้ว ชุมชนหมู่บ้านทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีลักษณะสังคม เศรษฐกิจเป็นสังคมปิด ความเจริญทางวัตถุต่อยกกว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมยังเน้นระบบเครือญาติและระบบอาวุโส ชนชั้นนำมีจุดเด่นแตกต่างจากประชาชนในด้านการดำรงตำแหน่งสำคัญในหมู่บ้าน มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ทางอำนาจในลักษณะรวมศูนย์ในกลุ่มเครือญาติ ส่วนชุมชนหมู่บ้านดอนมูลเป็นสังคมเปิดและความเจริญทางวัตถุมากกว่า แต่ความสัมพันธ์ทางเครือญาติหละหลวม ชนชั้นนำมีจุดเด่นที่แตกต่างจากประชาชนในด้านการดำรงตำแหน่งและระดับรายได้ ระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจและทางสังคมเป็นแบบกึ่งรวมศูนย์ กึ่งแข่งขันในกลุ่มชนชั้นนำ.

หลัง 14 ตุลาคม 2516 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงภูมิปัญญาที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์คือ ประวัติศาสตร์สังคมขยายตัวในหมู่นักวิชาการรุ่นใหม่มากขึ้น อาทิ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ฯลฯ คนเหล่านี้คือนักวิชาการรุ่นใหม่ที่มีส่วนผลักดันให้การทำงานประวัติศาสตร์แบบใหม่ขยายตัว เป็นการกลับหัวกลับหางในการศึกษาประวัติศาสตร์ลดความสำคัญของประวัติศาสตร์ชาติและประวัติศาสตร์ชนชั้นปกครอง ซึ่งถือเป็นพลวัตที่สัมพันธ์กับงานนิพนธ์ว่าด้วยทุ่งกุลาร้องไห้ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้บริบททางสังคมบางประการที่เป็นส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้คือ การโตขึ้นของกระแสวัฒนธรรมชุมชน ในทศวรรษ 2530 วัฒนธรรมชุมชนคือวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเชื่อมั่นในศักยภาพชาวบ้านว่า มีพลังความสามารถในการทำให้ชุมชนของชาวบ้านเข้มแข็งด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของหมู่บ้านมีวัฒนธรรมที่ดี ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างอิสระและสามารถต้านทานอิทธิพลจากภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำวัฒนธรรม ภูมิปัญญาความรู้และคุณค่าของชุมชนมาใช้ในกระบวนการพัฒนาและจัดการด้านการผลิตที่เน้นการพึ่งพาตนเอง วัฒนธรรมชุมชนยังสามารถผนึกกำลังกันต่อต้านต่อสู้อำนาจรัฐที่พยายามเข้ามาแทรกแซงโดยดึงเอาทรัพยากรและผลผลิตไปจากชุมชน⁶ (Chaiwong 2022: 133)

⁶ งานนิพนธ์ที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมชุมชนอย่างเด่นชัดคือ งานนิพนธ์ของ ชาวสมอาสา (Somarsa 2009) “การต่อรองเชิงอำนาจเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ่อพันขัน” การศึกษาเกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ่อพันขันด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งน้ำ ป่า และดิน รวมทั้งได้ใช้อำนาจความศักดิ์สิทธิ์นี้ต่อรองกับรัฐ ศึกษาในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านตาเถร บ้านหญ้าหนอง ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ และบ้านหนองคู ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอนองฮิ จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้อำนาจศักดิ์สิทธิ์เจ้าพ่อบ่อพันขันยังถูกผลิตซ้ำพัฒนามาเพื่อเป็นการตอกย้ำสำนึกร่วมผู้คนในท้องถิ่นมีการจัดพิธีหน้าศักดิ์สิทธิ์บูชาเจ้าพ่อบ่อพันขันประจำปี มีการแข่งเรือยาวในฤดูเดือนสิบเอ็ดให้ผีเจ้าพ่อบ่อพันขันพอใจ การต่อรองเชิงอำนาจเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวชุมชนบ่อพันขัน สรุปคือเป็นประติสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เกิดจากความทุกข์ทางจิตใจ จึงมีการรวมตัวกันของชุมชนเพื่อใช้อำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นเครื่องมือต่อรองนั่นเอง.

รวมทั้งกระแสการต่อต้านโลกาภิวัตน์และหันไปสนใจชุมชนหมู่บ้านภายหลังเศรษฐกิจตกต่ำใน พ.ศ. 2540 ส่งผลให้คนเดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม (Krishnajutha 2014: 59) ในช่วงเวลานี้การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้เริ่มปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพและสิ่งก่อสร้างหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนา “คน” ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544 มียุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยเน้นการพัฒนา “ศักยภาพของคน” ให้เป็นผู้มีสติปัญญาและสามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองผ่านการเรียนรู้และการทำงานวิจัยเพื่อนำมาพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้เข้มแข็งและก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางด้านเศรษฐกิจ - สังคมในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม รัฐบาลจึงมอบนโยบายและให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)⁷ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานในส่วนต่าง ๆ ตาม

⁷ กองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. นั้นมีส่วนสำคัญในการผลิตงานนิพนธ์เกี่ยวกับทุ่งกุลาร้องไห้ เช่น งานศึกษาของ วาโย ตึกประโคน และคณะวิจัย (Tukprakhon 2010) “การแต่งงานภายในชุมชนและการปรับตัวเพื่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจท้องถิ่นกรณีศึกษา: บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด” การศึกษาพบว่า คนบ้านกู่กาสิงห์ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมานิยมแต่งงานกันภายในชุมชน จึงมีข้อคำถามว่าที่การแต่งงานภายในชุมชนนั้น ส่งผลต่อความมั่นคงทางสังคมเศรษฐกิจของชุมชนหรือไม่อย่างไร ผลการศึกษาพบว่า ทางสังคมประเพณีการแต่งงานภายในชุมชนได้สร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคมโดยใช้ฐานเครือญาติ 7 ตระกูลหลักในชุมชนเป็นเครือญาติกัน เมื่อมีความขัดแย้งชุมชนจะใช้ระบบอาวุโสจัดการความขัดแย้ง และกลุ่มตระกูลหลักดังกล่าวมีอำนาจทางการเมืองในชุมชนมาตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน รวมทั้งประเพณีการแต่งงานเป็นกลไกในการจัดระเบียบควบคุมสังคมร่วมกัน ส่วนด้านเศรษฐกิจนั้น ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์นิยมแต่งงานภายในชุมชนเนื่องจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ การแต่งงานภายในชุมชนทำให้ได้รับมรดกทั้ง 2 ฝ่ายทั้งฝ่ายสามีและฝ่ายภรรยา ซึ่งหากเป็นคนบ้านอื่น ๆ มีโอกาสได้น้อย หรือไม่ได้เลย การแต่งงานภายในชุมชนเป็นเครื่องมือในการต่อรองต่อสู้เพื่อรักษาทรัพย์สินตนเอง เช่น กรณี สปก.4 - 01 ที่คนมีนามากเกินกว่ากำหนดครอบครัวละ 50 ไร่ คนโสดได้ 28 ไร่เท่านั้น ที่เหลือต้องเวนคืนรัฐ ฉะนั้นชาวบ้านจึงให้ลูกหลานแต่งงานแล้วโอนที่ดินให้ลูกหลาน จึงได้ที่ดินจำนวนมากเช่นเดิม คนบ้านกู่กาสิงห์จึงเป็นบ้านที่มีนาเยอะกว่าคนอื่น การแต่งงานภายในชุมชนมีญาติพี่น้องเยอะ ซึ่งหมายถึงทุนทางสังคมที่สามารถพึ่งพา ในเรื่องต่าง ๆ ในการทำมาหากินทำให้โอกาสทางเศรษฐกิจของครอบครัวนั้น ๆ มีมากกว่าครอบครัวที่โดดเดี่ยว การเกิดขึ้นของการวิจัยนี้ก็ได้รับบททางสังคมที่การสนับสนุนทุนของ สกว. รวมทั้งบริบทสังคมทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ในการปฏิรูปที่ดินเช่นเดียวกัน รวมทั้งการขยายของระบบทุนนิยม เริ่มเข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้แล้วสังเกตได้จากการต้องการที่ดินเพื่อคุณภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนนั่นเอง.

แผนยุทธศาสตร์และพันธกิจ ด้านการสนับสนุนวิชาการ สร้างนักวิจัยและระบบวิชาการ ให้แก่นักวิชาการในสถาบันการศึกษาและนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน (อพข.) หรือที่เรียกว่า NGOs ในบริบทของการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานที่หันมาให้ความสำคัญร่วมมือกับรัฐ เพื่อรับมือกับสถานะที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” (Daorueang 2021: 212)

ใน พ.ศ. 2540 ประกอบกับนโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภายใต้คำขวัญที่ว่า “Amazing Thailand” ซึ่งเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการพัฒนาทางกายภาพและภาพลักษณ์ทางสังคมไทยทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาค แหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่มียุทธศาสตร์ต่าง ๆ ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เทศบาล องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ เข้ามาเกี่ยวข้อง ด้วยรัฐบาลเชื่อว่าการส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ - สังคม โดยเฉพาะการสร้างงานให้ประชาชนและเพิ่มรายได้ให้ประเทศรวมทั้งช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาค ทำให้เกิดปรากฏการณ์สร้างการท่องเที่ยวในระดับประเทศ ภูมิภาคและระดับชุมชนท้องถิ่นผุดขึ้นมา⁸ (Daorueang 2021: 212)

⁸ งานศึกษาของ อำคา แสงงาม เรื่อง “การศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้” (Saengngam 2010) เกิดขึ้นพร้อมกับบริบทสังคมที่รัฐบาลได้ใช้การท่องเที่ยวเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาประเทศและการศึกษานี้ยังได้นำแนวคิดกระแสวัฒนธรรมชุมชนเข้ามามีส่วนในการศึกษาเพื่อหาศักยภาพทรัพยากรภายในทุ่งกุลาร้องไห้ในการพัฒนาสู่การท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้เหมาะสมแก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เนื่องจากพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้นั้นเต็มไปด้วยศักยภาพและทรัพยากร กล่าวคือมีแหล่งโบราณคดี คือ กู่ โบราณสถาน ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยวัฒนธรรมขอม และเมื่อขอมเสื่อมอำนาจคนลาวเข้ามา ก็ได้สร้างประเพณีเกี่ยวกับกู่ขึ้นในวัฒนธรรมลาว ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2534 ได้มีการบูรณะกู่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้าไปชุมชน จึงทำให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเป็นการรองรับนักท่องเที่ยว เช่นกลุ่มทอผ้า เกิดและพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงเกษตรใน พ.ศ. 2545 ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้จึงเต็มไปด้วยศักยภาพคือผู้คนในท้องถิ่น และทรัพยากรคือแหล่งโบราณคดีที่เอื้อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หรือ งานศึกษา “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยภูเขาไทยเขมร และไทยลาวในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้” ของ ภัทระ อินทรกำแหง (Inthakamhaeng 2017) เป็นงานศึกษาในลักษณะเดียวกันที่เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทสังคมที่รัฐต้องการนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชุมชน.

บริบทสังคมอีกประการที่สำคัญต่อการเกิดขึ้นประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้คือ ความพยายามสลายวาทกรรมที่เกิดขึ้นหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา คือ การมองว่าทุ่งกุลาร้องไห้เป็นดินแดนของความแห้งแล้ง ความแร้นแค้นยากจน ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดแหล่งน้ำธรรมชาติ และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ล้าหลังกว่าพื้นที่อื่นของประเทศ (Kitiasa 2005: 11) บริบทสังคมที่วันนี้ได้เป็นสมมุติฐานสำคัญที่ให้ผู้สนใจศึกษา นักวิชาการ นักวิจัย หรือบุคคลที่สนใจศึกษาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ พยายามผลิตงานนิพนธ์ขึ้นมาสลายวาทกรรมดังกล่าว⁹ และอีกด้านหนึ่งที่ก่อให้เกิดงานนิพนธ์เพราะทุ่งกุลาร้องไห้มีความหลากหลายทั้งในทางนิเวศน์ ชาติพันธุ์ ทรัพยากร ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และเศรษฐกิจ จึงเป็นพื้นที่ดึงดูดให้นักวิจัยนักวิชาการ จำนวนมากสนใจเข้าไปร่วมศึกษาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

บริบทสังคมที่กล่าวมาเหล่านี้ได้มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560 จึงพบงานศึกษาที่มีประเด็นการนำเสนอที่

⁹ เช่นงานศึกษาของ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (Songsiri 2013) เรื่อง “คนทุ่งกุลาร้องไห้” ในหนังสือ “นิเวศวัฒนธรรมในความเปลี่ยนแปลง” เป็นบทความที่อธิบายพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของทุ่งกุลาร้องไห้อย่างน่าสนใจ จากบทความนี้ได้อธิบายว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” ในความเข้าใจของคนทั่วไปคือ ทุ่งกว้าง แห้งแล้งผืนดินเป็นดินทราย ขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำการเกษตรไม่ได้ผล ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ยากลำบาก แต่ในมุมมองของคนทุ่งกุลาลกลับมองว่า แม้ทุ่งกุลาร้องไห้จะแห้งแล้งแต่ก็มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งอาหารธรรมชาติ หายู่หากินเลี้ยงลูกหลานมาได้โดยตลอด และที่กล่าวว่าทุ่งกุลาร้องไห้แห้งแล้งออกยานั้นเป็นคำพูดของคนภายนอกที่ไม่รู้จักทุ่งกุลาร้องไห้อย่างแท้จริง (Songsiri 2013: 89) รวมถึงการปรับตัวของคนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้บ้านกู่กาสิงห์ที่ปรับตัวรองรับโลกาภิวัตน์ เน้นอนว่านิพนธ์เรื่องนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงทุ่งกุลาร้องไห้ในมิติแห่งความอุดมสมบูรณ์เพื่อสลายวาทกรรมทุ่งกุลาร้องไห้ แต่งานศึกษานี้ยังแสดงให้เห็นถึงสังคมทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีการต่อรองต่ออำนาจรัฐหรือแหล่งทุนที่เข้ามาในทุ่งกุลาร้องไห้ ทั้งได้ค้นพบข้อปัญหาใหม่ที่คนทุ่งกุลาร้องไห้ต้องเจอแทนวาทกรรม “ทุ่งกุลาร้องไห้ดินแดนแห่งความแห้งแล้ง” คือ “ปัจจุบันนี้ ทุ่งกุลาร้องไห้ (แล้ว) แต่เมื่อไหร่ที่ข้าวราคาถูกลง ชาวนา “อาจจะต้องร้องไห้” แทนกุลาร้องไห้ก็ได้” แสดงให้เห็นว่าทุกวันนี้คนทุ่งกุลาร้องไห้ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบเศรษฐกิจเป็นที่เรียบร้อยแล้ว.

หลากหลาย ทั้งด้าน การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณคดี หรือ แม้แต่งานนิพนธ์ที่ศึกษาให้เห็นถึงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของทุ่งกุลาร้องไห้ อย่าง มีพลวัต (dynamic) เช่น การรวบรวมบทความและข้อเขียนทางวิชาการที่สำคัญ เกี่ยวกับทุ่งกุลาร้องไห้ มาไว้ในหนังสือ “ทุ่งกุลาร้องไห้ อาณาจักรเกลือ 2500 ปี จากยุค แรกเริ่มล้าหลัง ถึงยุคมั่งคั่งข้าวหอม” สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ (Wongthet 2003) ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2546 แสดงให้เห็นพัฒนาการของทุ่งกุลาร้องไห้ อย่างมีพลวัต (dynamic) หนังสือเล่มนี้ได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรก เสนอ หลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดียุคแรกเริ่มล้าหลังทางเทคโนโลยี ตั้งแต่ราว 3000 ปี มาแล้ว ส่วนที่ 2 เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ ภูมิศาสตร์ - ภูมิประเทศ ด่านาน นิทานท้องถิ่น จนถึง คนกุลาร้องไห้ เป็นต้นเค้าชื่อ ทุ่งกุลาร้องไห้ แล้วจบด้วยยุคข้าวหอมมะลิ (Wongthet 2003: 10)

หนังสือเล่มนี้พยายามย้อนไปศึกษาให้ผู้อ่านเห็นถึงอดีตของทุ่งกุลาร้องไห้ เมื่อ 2500 ปีก่อน ที่มีวัฒนธรรมอันรุ่งเรือง หรือที่เรียกว่า “วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้” รวมทั้ง แสดงให้เห็นทรัพยากรที่สำคัญของทุ่งแห่งนี้คือ “เกลือ” ก่อนที่ทุ่งแห่งนี้จะถูกนิยาม ความเป็นมาว่าเป็นทุ่งแห้งแล้ง และได้กลายมาเป็นทุ่งข้าวหอมมะลิที่สำคัญในปัจจุบัน แม้หนังสือเล่มนี้จะพยายามนำเสนอพัฒนาการการเปลี่ยนทุ่งกุลาร้องไห้ อย่างมีพลวัต แต่ในแง่หนึ่งหนังสือเล่มนี้ต้องการที่จะสลายวาทกรรมทุ่งกุลาร้องไห้ที่แห้งแล้ง โดยพา ย้อนกลับศึกษาให้เห็นถึงวัฒนธรรมความอุดมสมบูรณ์ของทุ่งกุลาร้องไห้ในอดีต

เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบททางสังคมที่ก่อให้เกิดงานประวัติศาสตร์ นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560 อย่างหลากหลายประเด็น (มีการนำเสนอไปแล้วในบางส่วน) จึงจะจำแนกงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ออกเป็น ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณคดี ดังจะกล่าว ต่อไปนี้

ด้านสังคม

สำหรับงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560 โดยส่วนมากอธิบายสภาพสังคมทุ่งกุลาร้องไห้กับโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ยกตัวอย่างเช่น งานศึกษาของ สะอาด ชันอาษา (Khunasa 1988) ที่ศึกษาเรื่อง “การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้ ระหว่าง ปี 2512 - 2529: ศึกษากรณีบ้านสระโพ้นทอง ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” งานศึกษานี้ได้เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทสังคมจากโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ โดยผู้ศึกษาได้ใช้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เป็นหลัก ในการศึกษาข้อมูลเพื่อหาสาเหตุของการอพยพเข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งการศึกษาได้ค้นพบว่าเหตุผลที่คนอพยพเข้ามาสู่ทุ่งกุลาร้องไห้สาเหตุสำคัญมาจากทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ประชากรอพยพออกจากบ้านเดิม เพราะขาดแคลนที่ทำกิน ที่ดินทำกินมีเล็กน้อย ฐานะชาวบ้านยากจน หนี้ความแห้งแล้ง น้ำท่วม รวมถึงปัจจัยที่เป็นแรงดึงดูดที่ทำให้คนสนใจทุ่งกุลาร้องไห้เนื่องจากทุ่งกุลาร้องไห้ยังมีพื้นที่ว่าง ยังไม่มีผู้ใดถือครอง ราคาที่ดินถูก อุดมสมบูรณ์ และสาเหตุอื่น ๆ เช่น รัฐบาลทำการปฏิรูปที่ดินใหม่ หนี้ความเดือดร้อนของสงครามชายแดน หรือติดตามญาติพี่น้องมาเนื่องจากมีญาติพี่น้องอยู่แล้ว งานเขียนชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า จากโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ได้นำไปสู่การเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อทำมาหากินเพิ่มขึ้น (Khunasa 1988: ข) เนื่องด้วยช่วงนั้น รัฐบาลปล่อยให้ประชาชนบุกเบิกที่สาธารณประโยชน์ทำการการเกษตร บริเวณ 5 จังหวัดอันเป็นพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ (Krishnajutha 2014: 58) งานนิพนธ์นี้ยังสะท้อนให้เห็นอีกว่าต้องการที่จะสลายวาทกรรมทุ่งกุลาร้องไห้แห้งแล้งเช่นกัน เพราะดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้นั้นยังเป็นดินแดนอุดมสมบูรณ์ที่ผู้คนยังต้องการที่จับจอง

งานศึกษา “การปรับตัวของชุมชนชาวนาในทุ่งกุลาร้องไห้” ของ ประสพสุข ฤทธิเดช (Ritthidet 2007) ที่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและระบบนิเวศชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ โครงสร้างสังคมของชุมชนชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ไทยลาวและไทยเขมรที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดกระบวนการปรับตัว พื้นที่ศึกษาชุมชนชาวนาสองแห่ง คือ ชุมชนไทยลาวบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนไทยเขมรบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในการศึกษาได้ค้นพบการปรับตัวของชาวนาในทุ่งกุลาร้องไห้ในการปรับตัวเข้าสู่สังคมเกษตร

สมัยใหม่ หมู่บ้านทั้งสองมีความเชื่อที่ใช้ร่วมกันคือเจ้าพ่อศรีนครเตา การปรับตัวของชาวบ้านได้มีพัฒนาการตามความทันสมัยเช่น เมื่อ พ.ศ. 2497 - 2517 ทำเกษตรกรรมแบบพื้นบ้าน และ พ.ศ. 2517 - 2546 ทำเกษตรกรรมแบบใหม่ เกิดการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร ภายใต้การปรับตัวก่อให้เกิดชนชั้นทางสังคมขึ้น กล่าวคือ เกิดชนวนฐานะรวย ปานกลาง และยากจนกลุ่มคนดังกล่าวได้กระทำการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์เพื่อต่อรองกับอำนาจรัฐและการเข้าถึงทรัพยากร (Daorueang 2021: 10)

“พัฒนาการเมืองสุวรรณภูมิ” (Ounjai 2005) งานศึกษาของประวัติศาสตร์ อุณใจ ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม หลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2548 ที่ศึกษาความเป็นมาของเมืองสุวรรณภูมิตั้งแต่ พ.ศ. 2318 ถึงการสิ้นสุดของโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ระยะที่ 4 พ.ศ. 2544 การศึกษาถึงการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม เกี่ยวกับเมืองสุวรรณภูมิอย่างมีพลวัต การศึกษานี้ได้ค้นพบที่สำคัญคือโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้นั้น มีผลดีและผลเสียต่อเมืองสุวรรณภูมิในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ทางด้านดินนั้นโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้นั้นได้นำข้าวหอมมะลิมาเป็นพืชที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจสามารถสร้างรายได้ แต่โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ก็ได้นำมาซึ่งผลเสียในเช่นกันคือการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ได้ทำให้เมืองสุวรรณภูมิกลายเป็นสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น ก่อเกิดภาระหนี้สินต่อประชาชนเนื่องจากปัจจัยการผลิตนั้นได้สูงขึ้นไปด้วยเช่นกัน ทำให้ประชาชนนั้นมีภาระหนี้สินติดตัวจากโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้

“การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำนาข้าวในเขตปฏิรูปที่ดินทุ่งกุลาร้องไห้: ศึกษากรณีบ้านฮ่องสังข์ ตำบลทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอสวรรภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” ของ บุษกร สำโรง (Samrong 2003) การศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นว่าหลังจากโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ มีการปฏิรูปที่ดินแล้วทำให้บ้านฮ่องสังข์ ตำบลทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอสวรรภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เกิดการเปลี่ยนแปลงในการทำนา กล่าวคือจากการเดิมบ้านฮ่องสังข์ทำนาด้วยวิธีการดำ แต่เมื่อการปฏิรูปที่ดินชาวบ้านได้เริ่มหันมาทำนาด้วยการหว่านเนื่องจากจะช่วยลดการจ้างงาน ลดเวลาและทุนทรัพย์ รวมทั้งไม่ต้องมีขั้นตอนยุ่งยากเช่นเดิม และเหลือเวลาไปทำอย่างอื่น เช่นรับจ้างงานด้านอื่น ๆ การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ได้ทำให้ชาวบ้านนั้นเป็นหนึ่งในกลไกในระบบเงินตรามากยิ่งขึ้น

ด้านเศรษฐกิจ

สำหรับงานนิพนธ์ที่ศึกษาด้านเศรษฐกิจนั้น จะพบการศึกษาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เนื่องจากก่อนทศวรรษ 2500 พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ยังมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง หลังจากทศวรรษ 2500 พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ได้เริ่มเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ผลิตเชิงพาณิชย์ เนื่องจากบริบทสังคมที่เริ่มเข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้ เช่นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นต้น จึงทำให้เศรษฐกิจทุ่งกุลาร้องไห้ได้ขึ้นอยู่กับระบบเงินตรามากขึ้น เช่นงานศึกษา *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา” อีสานตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550 ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด* ของ จิตินา เหล่าอิน (Lao - an 2010) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาในภาคอีสาน ของหมู่บ้านกู่กาสิงห์ ได้เปลี่ยนไปเข้าสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้น การศึกษาได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วงการศึกษา พบว่าในช่วงแรก เป็นการก่อรูปของสังคมชาวนาอยู่ในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 สังคมชาวนายังเป็นแบบพอเพียง ช่วงที่ 2 หลังทศวรรษ 2500 - 2540 ยุคของการปรับเปลี่ยนการผลิต สังคมชาวนาได้เริ่มเข้าสู่สังคมแบบผลิตในเชิงพาณิชย์แต่ก็ยังมี การปรับรับปรับสู้กับระบบทุนนิยมได้อยู่ เนื่องจากการผลิตนาข้าวยังมีการปลูกข้าวเจ้าเพื่อขายปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภค แต่ในช่วงที่ 3 ทศวรรษ 2540 ยุคชาวนาสลายตัว คือชาวบ้านหันมาปลูกข้าวเจ้าเพื่อจำหน่ายและหันมาซื้อข้าวเหนียวเพื่อบริโภค

เจ้าพ่อศรีนครเตา: กลายเป็น “ผีใหญ่” ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ - สังคมในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 2500 - 2560 ของ นราวิทย์ ดาวเรือง (Daorueng 2021) เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาในแต่ละช่วงเวลาตลอดจนกระบวนการสร้างความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาให้กลายเป็น “ผีใหญ่” ท่ามกลางผีประจำชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ - สังคมในบริบทของการพัฒนาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ รวมไปถึงการรับรู้ความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตาผ่านนิยามการสร้าง ความหมายในแต่ละช่วง การใช้เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นยุทธศาสตร์ในการต่อรอง ช่วงชิงการให้ความหมายการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งในพื้นที่จะมีความเชื่อ หรือ ผี แต่ละชุมชนอยู่แล้ว กระบวนการการกลายเป็นผีใหญ่ จึงเกิดขึ้นจากเงื่อนไขปัจจัยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมอันเป็นผลมาจากการพัฒนาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ของรัฐ ซึ่งสังเกตได้จาก

ใน “คำขอ” โดยคำขอนี้จะแปรเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจ - สังคม เจ้าพ่อศรีนครเตาจึงเป็นการสร้างผีใหญ่ขึ้นเพื่อมาหลอมนักคนให้อยู่ภายใต้ความศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองจากรัฐโดยอาศัยความเชื่อ

ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณคดี

สำหรับงานศึกษาด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณคดีภายในทุ่งกุลาร้องไห้ มีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า ทุ่งกุลาร้องไห้ไม่ได้เต็มไปด้วยภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความเชื่อมาแต่ในอดีต รวมถึงงานศึกษาโบราณคดีที่เกิดขึ้นก็เป็นเครื่องยืนยันถึงความอุดมสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ งานศึกษา “เจ้าพ่อศรีนครเตา: บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษา บ้านเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม” ของ อมาวสี เกียรติวร (Thianthaworn 1989) ในการศึกษาเป็นการศึกษาความสำคัญของเจ้าพ่อศรีนครเตา ในแง่ของการถือผีที่มีต่อชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นบ้านเมืองเตา อันเป็นสังคมหนึ่งในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นการศึกษาทางด้านชาติพันธุ์วรรณา เพื่อทำความเข้าใจต่อสังคมวัฒนธรรม และการถือผีของกลุ่มชนอย่างลึกซึ้ง การศึกษาพบว่าเจ้าพ่อศรีนครเตานั้นเป็นที่ยึดถือกันมาแต่ดั้งเดิมโดยเป็นผีปู่ตาและบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปงเมืองที่เชื่อกันมาตามตำนาน บทบาทความเชื่อเจ้าพ่อมีบทบาทในการควบคุมสังคม มีหน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ผู้คน และการสร้างความสัมพันธ์อันเกิดจากความรูสึกร่วมภายใต้สถานการณ์เดียวกัน ในการประกอบพิธี โดยเฉพาะพิธีเลี้ยงศาล

งานศึกษา “โบราณคดีในทุ่งกุลาร้องไห้” ของ สุกัญญา เบาเนต (Baonuet 2010) การศึกษาทางด้านโบราณคดีในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ทั้งหมด รวมไปถึงการขุดค้นทางโบราณคดีเพิ่มเติมจากบ้านเมืองบัวและพื้นที่อื่น ๆ ในเขตวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นการศึกษาประเพณีการฝังศพในแหล่งโบราณคดีสำคัญ ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว และพื้นที่วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และที่สำคัญในงานศึกษานี้ก็เพื่อเป็นการจัดทำข้อมูลโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ งานศึกษาชิ้นนี้เป็นที่เด่นชัดแล้วว่าบริบทสังคม

ที่ทุ่งกุลาร้องไห้เพิ่มเติมไปด้วย วัฒนธรรมที่รุ่งเรืองในอดีต เนื่องจากหลักฐานทางโบราณคดีเป็นสิ่งยืนยันได้อย่างชัดเจน การเกิดขึ้นของการศึกษาแหล่งโบราณคดีทุ่งกุลาร้องไห้ก็เป็นเครื่องยืนยันแล้วว่างานนิพนธ์ชิ้นนี้ได้เกิดขึ้นเพื่อสลายวาทกรรมทุ่งกุลาร้องไห้

“การศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด” ของ ชาคกริต สิทธิฤทธิ์ เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งโบราณคดีกับองค์ประกอบด้านภูมิศาสตร์ ในการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในอดีต โดยการศึกษาออกเป็น 3 สมัย สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมเขมร สมัยรัตนโกสินทร์ โดยทั้ง 3 สมัยการตั้งถิ่นฐานนั้นไม่ได้แตกต่างกันมากเท่าไร ส่วนใหญ่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บนตะพักลำนํ้าระดับต่ำและกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำนา (Sittthirit 2002: 132)

กล่าวได้ว่าบริบทสังคมที่ได้นำเสนอมานี้ได้มีส่วนขับเคลื่อนที่สำคัญที่ก่อให้เกิดงานนิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ขึ้น ทั้งนี้ยังมีงานนิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้อีกจำนวนมากที่ไม่ได้กล่าวถึง เช่นงานนิพนธ์ในศาสตร์ทางด้านอื่น ๆ เช่น ด้านเกษตรศาสตร์ เป็นต้น แต่งานนิพนธ์เหล่านั้นที่เกิดขึ้นบริบทสังคมที่กล่าวมาก็มีส่วนไม่มากนักน้อยที่เป็นส่วนหนึ่งในการเกิดขึ้นของงานนิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้

บทสรุป

จากการศึกษา “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ในช่วงทศวรรษ 2500 - ทศวรรษ 2560” แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของงานนิพนธ์ทั้ง 2 ส่วนอย่างชัดเจน งานนิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ก่อนทศวรรษ 2500 เป็นงานนิพนธ์ที่ยังอธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับชนชั้นปกครอง ตำนาน นิทานปรัมปรา รวมถึงมีการกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตผู้คนทุ่งกุลาร้องไห้ (เพียงเล็กน้อยเท่านั้น) ยังไม่ครอบคลุม แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ก่อนทศวรรษ 2500 ได้ให้ภาพแทนทุ่งกุลาร้องไห้เป็นดินแดนแห่งความแห้งแล้ง จนรัฐได้นำมาสร้างเป็นวาทกรรมในการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้

การสร้างวาทกรรมทุ่งกุลาร้องไห้ดินแดนแห่งความแห้งแล้งนั้น ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้เป็น

บริบททางสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ที่สำคัญ รวมทั้งบริบททางสังคมประการอื่น ๆ เช่น กระแสแนวความคิดการเปลี่ยนแปลงเชิงภูมิปัญญาที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์คือ ประวัติศาสตร์สังคมขยายตัวในหมู่นักวิชาการ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การโตขึ้นของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในทศวรรษ 2530 รวมทั้งกระแสการต่อต้านโลกาภิวัตน์และหันไปสนใจชุมชนหมู่บ้านภายหลังเศรษฐกิจตกต่ำใน พ.ศ. 2540 รวมถึงความพยายามสลายอาชญากรรมที่เกิดขึ้นที่กล่าวถึงทุ่งกุลาดินแดนแห่งความแห้งแล้ง

บริบททางสังคมนี้ได้ก่อให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ทุ่งกุลาร้องไห้ ออกมาหลากหลายประเด็น ไม่ว่าจะเป็นทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณคดี เป็นต้น ทั้งนี้งานนิพนธ์ที่เกิดขึ้นหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมามีลักษณะที่แตกต่างจากงานนิพนธ์ก่อนทศวรรษ 2500 เนื่องจากมีการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analytics) มากยิ่งขึ้น

References

- Baonuet, S. (2010). โบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ [Archeology in the Thung Kula Rong Hai area]. Ubon Ratchathani: Fine Arts Office No. 11, Ubon Ratchathani, Fine Arts Department.
- Chaiwong, S. (2022). วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน [Community Culture and Sustainable Development]. *Journal of MCU Kanchana Review*, 2(2), 127 - 139.
- Chaodong, P. (2013). ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยว่าด้วยเรื่องอยุธยา พ.ศ. 2520 - 2529 [Thai historiography of Ayutthaya 1977 - 1986]. *Damrong Journal*, 12(2), 203 - 228.
- Damrong Rajanubhab, Prince. (1995). สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุดรอีสาน ร.ศ. 125 พ.ศ. 2449 [Provincial Inspector of Prince Damrong Rajanubhab Nakhon Ratchasima Monthon and Udon Isan Monthon, R.S. 125, 1906]. Bangkok: Watcharin.
- Daorueang, N. (2021). เจ้าพ่อศรีนครเตา: กลายเป็น “ผีใหญ่” ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ - สังคมในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 2500 - 2560 [Chaw Pho Sri Nakhontao: the Becoming of "Phi Yai" Under the Change of the Socio - cultural Economy of Thung Kula Ronghai Since, 1957 - 2017]. (Doctor of Philosophy Thesis, History Department, Chiang Mai University).
- Emonier, A. (1998). บันทึกการเดินทางในลาว (ภาคสอง พ.ศ. 2440) [Voyage dans le Laos Tome Premier 1895]. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.

- Inthakamhaeng, P. (2017). *รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกวยไทยเขมร และไทยลาวในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้* [Cultural tourism management model of the Thai Kui Thai Khmer ethnic community and Thai Laos in the Thung Kula Rong Hai area]. (Doctor of Philosophy Degree Thesis, Department of Cultural Sciences, Mahasarakham University).
- Jitphiromsri, S. (1986). *ชนชั้นนำ โครงสร้างอำนาจชุมชนและทัศนคติทางการเมือง ศึกษาเฉพาะกรณีสองหมู่บ้านในโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้* [Elites, community power structures and political attitudes. A specific case study of two villages in the Thung Kula Ronghai Development Project]. (Master of Political Science Thesis, Faculty of Political Science, Thammasat University).
- Kanajon, P, M.R. (1996). *พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน* [Chronicles of the provinces of the Northeastern Province]. Bangkok: Watcharin.
- Khunasa, S. (1988). *การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้ ระหว่าง ปี 2512 - 2529: ศึกษากรณีบ้านสระโพนทอง ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด* [Migration into Thung Kula Rong Hai between 1969 - 1986: A study of the case of Ban Sa Phon Thong, Thung Luang Subdistrict, Suvarnabhumi District. Roi Et Province]. (Master of Arts Thesis in Thai Studies Department (Emphasis on Social Sciences), Srinakharinwirot University, Mahasarakham).
- Kitiasa, P. (2005). *วิจัยท้องถิ่น...เฮ็ดจังซี่ บทเรียนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากทุ่งกุลาร้องไห้และลุ่มน้ำมูลตอนกลาง* [Local research...Hed Jang Si, research lessons for local people from Thung Kula Rong Hai and the central Moon River Basin]. Chiang Mai: Wanida.
- Krishnajuth, S. (2014). *กุลาต้องสู้ตำนานพื้นถิ่นอีสาน* [The Legend of Kula Thansu of Isan Territory]. (Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University).

- Lao - an, T. (2010). *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา” อีสาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550 ศึกษากรณีหมู่บ้านกุ้งกาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด* [Economic changes of the “peasant society” of Isan from 1957 - 2007. Study the case of Ku Ka Sing village Roi Et Province]. (Master of Arts Thesis, History major Chiang Mai University).
- Mulmanee, S. (2017). *ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้: เรื่องเล่าเชิงนิเวศกับการต่อสู้และต่อรองทางสังคมวัฒนธรรม* [The Mythical Legends of Thung Ku La Ronghai: Ecological Narrative and Construction of Social Spaces]. (Master of Arts Thesis, Thai Language Department, Mahasarakham University).
- Ounjai, P. (2005). *พัฒนาการเมืองสุวรรณภูมิ* [Suvarnabhumi political development]. (Master of Education Degree Thesis, Field of study: History, Mahasarakham University).
- Phusongan, D. (2003). *ประวัติศาสตร์สามัญชนคนทุ่งกุลาร้องไห้* (พิมพ์ครั้งที่ 2) [History of the common people of Thung Kula] (2 nd ed.). Bangkok: Matichon.
- Ritthidet, P. (2007). *การปรับตัวของชุมชนชาวนาในทุ่งกุลาร้องไห้* [Adaptation of Farming Communities in Thung Kula Ronghai]. (Doctor of Philosophy Thesis, Thai Studies Department, Mahasarakham University).
- Rosjan, P. (2022). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุวรรณภูมิกับทุนทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยว* [Suvarnabhumi Local History and Cultural Capital for Tourism Promotion]. (Doctor of Philosophy Thesis, Department of Cultural Sciences, Mahasarakham University).

- Saengngam, A. (2010). *การศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้* [A Study of Potentials of Resources and Cultural Tourism Management by the Community for Tourism Promotion in the Kula Rong Hai Plain Area]. (Doctor of Philosophy Thesis, Department of Cultural Sciences, Mahasarakham University).
- Samrong, B. (2003). *การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำนาข้าวในเขตปฏิรูปที่ดินทุ่งกุลาร้องไห้: ศึกษากรณีบ้านฮ่องสังข์ ตำบลทุ่งกุลา อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด* [Changing the culture of rice farming in the Thung Kula Rong Hai land reform area: A study of the case of Ban Hong Sang, Thung Kula Subdistrict, Suvarnabhumi District. Roi Et Province]. (Report on independent study for the Master of Arts degree program Thai Studies major, Mahasarakham University).
- Sithaengsuk, P. (2023). *นเรศวรนิพนธ์ การเมือง อนุสาวรีย์ และประวัติศาสตร์เรื่องแต่ง* [Naresuan's writings on politics, monuments, and fictional history]. Bangkok: Matichon.
- Sitthirith, C. (2002). *การศึกษาก่อตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอกะษัตริย์ จังหวัดร้อยเอ็ด* [A study of ancient community settlements in the Thung Kula Rong Hai area, a case study of archaeological sites in Kaset Wisai District. Roi Et Province]. (Bachelor of Arts (Archaeology) Thesis, Faculty of Archeology, Silpakorn University).
- Somarsa, K. (2009). *การต่อรองเชิงอำนาจเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ่อพันขัน* [Manneristic Power Negotiation for Natural Resources Management of Boa Phan Khan Community]. (Doctor of Philosophy Degree Thesis Field of Study: Thai Studies, Mahasarakham University.)

- Songsiri, W. (2013). *นิเวศวัฒนธรรมในความเปลี่ยนแปลง*. [Ecology and culture in change]. Bangkok: Lek - Prapai Foundation Viriyaphant.
- Srisuwannan, N. (2000). *ไทลลาว - อีสาน* [Thai Lao - Isaan]. Bangkok: Mitnara.
- Subwattana, T. (2011). *แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (พิมพ์ครั้งที่ 2)* [Concepts and guidelines for studying local history] (2nd ed). Bangkok: Inthanin.
- Sunthornphiphit, C., Phraya. (1972). *บันทึกความทรงจำเมื่อเป็นเลขานุการมณฑลอิสาน (อุบล)* [Memoirs of when he was secretary of Isan Monthon (Ubon)]. Nakhon Luang: Local printing house.
- Thianthaworn, A. (1989). *เจ้าพ่อศรีนครเตา: บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม* [Chao Pho Sri Nakhon Tao: The role and importance of animism in the Northeast. Case study of Baan Muang Tao Phayakkhaphum Phisai District Mahasarakham Province]. (Thesis Master of Arts in Anthropology Silpakorn University).
- Tukprakhon, W. (2010). *การแต่งงานภายในชุมชนและการปรับตัวเพื่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจท้องถิ่นกรณีศึกษา: บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด* [Marriage within the community and adjustment for social and economic stability in the local area. Case study: Ban Ku Ka Sing. Ku Ka Sing Subdistrict Kaset Wisai District Roi Et Province]. Research report: Thailand Research Fund (TRF) Local Research Division.

- Valliphodom, S. (2016). *ประวัติศาสตร์กับตำนาน* [History and legend]. Retrieved April 8, 2024, from <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=385&fbclid=IwAR2ROhya59Ua6>.
- Wannarat, S. (1979). การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย [A study of historical writings in Thailand]. *Thammasat Journal*, 9(1), 150 - 166.
- Wiphakpojanakit, T. (1987). *ประวัติศาสตร์อีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 2) [Isaan history] (2nd ed.). Bangkok: Thammasat University.
- Wongthet, S. (2003). *ทุ่งกุลารัณจักรเกลือ 2,500 ปี จากยุคแรกเริ่มล้าหลังถึงยุคมั่งคั่งข้าวหอม* [Thung Kula, the Kingdom of Salt, 2,500 years old, from the earliest era of backwardness to the era of prosperity of fragrant rice]. Bangkok: Matichon.